

Vladimír Forst:

Poslední léta Ľudovíta Štúra

Posledním obdobím Štúrova života jsou v podstatě jen léta 1854 a 1855, dvanáct dní roku 1856 je naplněno už jen bolestným umíráním. Téměř všechen čas tohoto období prožil, tak jako předcházející dobu, v Modre, s rodinou svého bratra a ve společnosti srbského studenta Konstantina Kostiče. Cest mimo Modru ubývalo, a když, tak byly podnikány tajně, jako jeho poslední cesta do Ivanky ke knížeti Miloši Obrenovićovi, o níž nám svědectví zachoval tehdejší Štúrův společník, modranský měšťan Daniel Lačný.

Štúr byl zvyklý po celý život pracovat, některá léta až horečně. V Modre tomu bylo poněkud jinak, odpadla společenská aktivita, ale přes to nelze v těchto posledních letech života vidět dobu oddechu nebo dokonce jakéhosi odpočinku a klidu. V předcházející kapitole jsme mluvili o jediné Štúrově básnické sbírce a o odborné publikaci O lidových písních a pověstech plemen slovanských. Obě tyto práce jistým způsobem souvisely se Štúrovou předcházející činností, byly jejím završením. Jediná jeho básnická knížka Spevy a piesne obsahuje i básně z let čtyřicátých a dokonce i třicátých /ovšem v poslovenštěné podobě/. Knížka o národních písních a pověstech navazuje zcela organicky a bezprostředně na Štúrovy přednášky ze čtyřicátých let. To, co se však dovršuje ve zmíněných letech 1854 a 1855, souvisí se zcela jinou oblastí Štúrovy činnosti, totiž s jeho působením při vydávání politických novin, ne však přímočaře, ale v jakési převrácené podobě. Bylo již řečeno, že Štúr byl vlastně jeden z prvních, ne-li vůbec první výrazně politicky myslící slovenský intelektuální pracovník. To dokázal především svým několikaletým zápasem o Slovenskje národňje novini a také řadou článků

v nich. Na toto období jistým způsobem navazuje Štúr v posledních letech života, výsledkem toho je pak jeho práce, německy psaná politická studie *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*.

Při názvu knihy se sluší uvádět i datum jejího vzniku, resp. vydání. Pokud jde o Štúrovu práci, je to zcela nemožné, takže nevíme, zda tuto práci do zmíněného období klademe zcela oprávněně. Kniha totiž neměla běžný osud, jaký podobné publikace mívají. S jejím vznikem a vydáním je totiž spojeno mnoho záhad. Bylo už řečeno, že poslední Štúrova práce byla napsána německy. S tím souvisí první otázka, proč německy a komu vlastně byla v německém jazyce určena. Štúr studoval dva roky v Halle, německy napsal několik článků a také dobové obranné brožury. To ovšem bylo před rokem 1848, v době jistého maďarsko-německého napětí, kdy bylo možno využít nálady určitých míst v Německu k publikaci žalob na maďarské národnostní násilí. V první polovině padesátých let byla však situace jiná a také obsah Štúrový práce se nezdá zcela nejvhodnější pro publikování v německém kulturním prostředí, měla být tedy adresována někam jinam. S otázkou německého textu je spojena i otázka jazyková. Štúr měl nepochybně jazykové nadání, které bylo rozvíjeno tehdejší politickou i kulturní praxí. Přesto ale, když pro muzejní spisy připravoval svou knihu o národních písních a pověstech, netroufal si sám spis česky napsat /i když do roku 1844 běžně češtinu užíval/ a vyžadoval si pomoc Kalinčiakovu. O vzniku spisu *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* toho však známe tak málo, že vůbec nevíme, zda a nakolik mu někdo jazykově pomáhal. Nezdá se však, že tomu tak bylo, němčina Štúrova spisu je mírně řečeno kuriózní, jak dosvědčují všichni, kdož měli se Štúrovým spisem víc co dělat, od Lužického Srba J.E.Smoleřa až po

Josefa Jiráska, vydavatele Štúrova spisu v německém originálu 1931.¹

Jiráskovo vydání z r.1931 bylo vynikajícím činem a vyřešilo některé otázky spojované se vznikem a osudem Štúrovy práce. Ne však všechny. Předně toto vydání vyvrátilo pochybnosti, zda kniha Slawenthum und die Welt der Zukunft je vůbec dílem Štúrovým. Do té doby byly známy jen dva jeho překlady do ruštiny Slavjanstvo i mir budouščeĝo z r.1867 a 1909, originál znám nebyl a ještě r.1929 Josef Jirásek v knize Rusko a my píše, že "originál se však ztratil, a není, sotva jej dostaneme."² Tato situace, na niž reagují Jiráskova slova, ovšem mohla přispívat k různým pochybnostem. Polák Agafon Giller zapochyboval vůbec o pravosti Štúrova spisu, Slovinec Matyáš Murko a Slovák Samuel Št.Osuský zapochybovali o tom, že Štúr skutečně svůj spis napsal tak, jak byl z obou rozdílných ruských překladů znám. Nález Štúrova autografu tyto pochybnosti vyloučil - Jirásek na okraj správnosti překladu poznamenává, že "o nějakém zlém úmyslu nelze mluvit ani v prvním ani v druhém vydání. Tím méně možno tvrditi, že by bylo Štúrovo dílo falsifikátem."³

Avšak ani tímto zjištěním nejsou odpovězeny všechny otázky. Jirásek ve svém úvodu mluví o originálu, brzy po publikování se však ukázalo, že rukopis, který Jirásek získal /není zcela jasné, jak a odkud/, je rukopisnou kopií. Upozornil na to V.N.Korablov v recenzi na Jiráskovo vydání Štúrova spisu, v níž odhalil originál zmíněné práce, který byl a dosud je uložen v Archívu Akademie věd SSSR.⁴ Tedy nejprve nebyl originál žádný a nyní jsou dva, nebo přesněji řečeno originál a jeho opis. Originál je psaný latinkou, opis

je psaný kurentem. A zase vznikají nové otázky: proč je originál psán jedním druhem písma a opis druhým? A který text sloužil za podklad ruským překladům? A konečně který z rukopisů měl v ruce J.E.Smoleř, který první měl Štúrovu práci vydat?

Konečně otázka putování originálu a jeho opisu není jedinou otázkou, kterou necháváme nerozřešenou. Nerozřešené zůstávají i otázky další. Ani existence dvou autografů neřeší problém přesného data vzniku práce. Opisu, který měl k dispozici Jirásek, chybí titulní list, Korablev na základě originálu stanovil datum vzniku na léta 1854–1855.⁵ Avšak některá fakta uvádějí tato data poněkud v pochybnost. O Ludvíku Napoleonovi se zde mluví jako o prezidentovi, ten se však už koncem roku 1852 prohlásil císařem. Jsou tu však i vážnější nesrovnalosti. Štúr velmi nadšeně oslavuje vojenskou sílu Ruska. Vzhledem k tomu, že v letech 1853–1856 probíhá Krymská válka, v níž bylo, zejména koncem roku 1854 a v roce 1855 Rusko citelně poraženo, působí Štúrova chvála poněkud jako nechtěná parodie. Je ovšem možné, i když málo pravděpodobné, že některé partie práce byly hotovy dřív a Štúr je už neopravoval, a stejně tak je možné, že ruské neúspěchy považoval za dočasné – mír byl uzavřen až po Štúrově smrti. V obou případech ovšem pracuje naše fantazie trochu víc než je zdrávo.

Podmínky vzniku Štúrova spisu nejsou tedy zcela jasné. Jasnější je bohužel spis sám. Předem je třeba říci, že název spisu odpovídá obsahu. Práce se vlastně dělí na dvě poloviny, v první Štúr shrnuje známé skutečnosti z historie i současné politické situace, v druhé se snaží dohlédnout budoucnost Slovanů a najít cestu k této budoucnosti co nejméně šťastnější. To byl ne-

pochybně pozitivní cíl práce, jde však o to, jak taková slovanská cesta k budoucnosti by měla vypadat. Je možno říci, že značně podivuhodně, až to vzbuzovalo, jak už bylo řečeno, pochybnosti o Štúrově autorství. Pochybnosti, jak se ukázalo neoprávněné, avšak pochopitelné. Zvrat názorů Štúra revolucionáře z roku 1848 k názorům Štúra, autora knihy *Slawenthum und die Welt der Zukunft* je příliš velký.

Jaký je vlastně obsah Štúrovy knihy. Mluvili jsme již o tom, že Štúrův spis se rozděluje na dvě části: obraz slovanské minulosti a výhled do budoucnosti. Je však třeba podotknout, že Štúr svou práci nijak vnitřně nečlení a jedna myšlenka se mu odvíjí z druhé, v jednom záběru, což sice svědčí o promyšlenosti celé úvahy, avšak ^{na} přehlednosti jí to nepřidává. Josef Jirásek proto své vydání opatřil glosami a obsah rozdělil na tři části: to znamená minulý a současný stav se u něho rozpadají na dvě části, které nazval Slované v minulosti; jejich chyby a přednosti; otázka jejich poslání v dějinách a Západ a Východ. Srovnání obou. Třetí část, výhledová, je u Jiráska nazvána Trojí způsob, jak osvobodit politicky Slované.

Toto Jiráskovo členění má svou logiku, i když nemůže být zcela důsledné. Štúr totiž ve svých úvahách podniká někdy zcela neočekávané exkursy. Zpočátku Štúr vesměs shrnuje své starší názory, známé z jeho článků a částečně i ze spisu *O národních písních a pověstech plemen slovanských*. Čím dál tím víc je však vidět, že Štúr nehledá, neuvažuje, ale směřuje k předem určenému cíli. Tím cílem je jednota slovanských národů, uskutečněná zcela zvláštním způsobem pomocí ruského absolutismu, přijetím ruského jazyka a pravoslaví.

To je, pokud jde o Štúra, obrat nejen neuvěřitelný, ale také krutý. Štúr byl Slovák, velmi vyhraněného

národního cítění, evangelík, demokrat a revolucionář roku 1848. Je známo, že při sjezdovém jednání v Praze dost drsně odbýval některé české delegáty, kterým jakoby především šlo o zachování Rakouska. Namítal jim, že především je třeba, aby Slované pomohli sami sobě, Jak tedy vysvětlit závěr knihy, když odpadlo podezření, že někdo jiný do textu zasahoval nebo že ho dokonce podvrhl.

Zdá se, že jediné možné řešení je v rovině psychologické. Problémy Štúrovy knihy se koncem šedesátých let našeho století zabýval vynikající slavista Frank Wollman, který dospěl k závěrům dost tvrdým, ale bohužel oprávněným. Za hlavní příčinu Štúrova obratu označil přátelství s pravoslavným knězem ruského vídeňského vyslanectví M.F. Rajevským, jehož charakterizoval takto: Rajevskij byl nejlepší přítel a svůdce Štúrův.⁶ V herezi evangelíka Štúra k pravoslaví vidí Wollman především výsledky působení Rajevského. Jeho úlohu charakterizuje Wollman velmi přesně, což potvrdil i nález Štúrových dopisů Rajevskému, který učinil slovenský historik Vladimír Matula.⁷

S Rajevským se ovšem Štúr znal už od roku 1844. Proto silný vliv Rajevského na Štúra v padesátých letech musel mít nějaké zvláštní příčiny, jimiž zřejmě byly veškeré revoluční události let 1848-1849 a jejich následky. Byla již řeč o Štúrově postoji v přípravě roku 1848; byla také řeč o revolučním postoji Maďarů, zejména pak toho křídla, jemuž se do čela postavil Ludvík Kossuth. Tragédií maďarské revoluce je skutečně absolutní nepochopení tužeb a požadavků nemaďarských národů, žijících v tehdejší Maďarsku. Jím byl Štúr dotlačen někam, kam naprosto nechtěl, on, který se pohrdavě vyjádřil o postupu nositelů austroslavismu, se dal do boje za Rakousko. Z odstupu sta a více let se

snadno pozná, že to byla chyba, avšak i po sto letech je obtížné říci, co tedy vlastně měl Štúr dělat.

Štúr tedy od onoho podzimu 1848 dělal něco, co nebylo jeho nejvlastnějším přesvědčením. Měl však před sebou velký politický cíl, vybojování postavení Slovenska jako samostatné politické jednotky, korunní země s vlastním sněmem, slovenským jednacím jazykem atd. Přestože Štúr stál na té straně, která zvítězila, přesto se nic z těchto plánů, za něž se dal do boje, neuskutečnilo. Štúr byl prostě podveden a hrubě uražen. Výsledky porevolučního protidemokratického uspořádání v celém Rakousku mu napověděly, a to oprávněně, že budoucnost jednotlivých národů lze už těžko s Rakouskem svazovat. Od-soudil proto Rakousko, právě tak jako Turecko k brzkému zániku. Byla v tom politická prozíravost? Nepochybně také, především v tom byla jakási msta oklamaného revolucionáře. To dost logicky vyplývá z toho, jaké řešení Štúr pro slovanské národy navrhuje. Teoreticky bylo podle Štúra trojí: federace, austroslavismus a přimknutí k Rusku se v-ším všudy, to jest vytvoření jednotného slovanského státu, vedeného Ruskem, podle ruských pořádků, včetně samoděržaví, pravoslaví a spisovného ruského jazyka. Prakticky je však podle Štúra možné jen toto třetí řešení. Federaci nelze uskutečnit pro územní roztříštěnost, uprostřed Slovanů sídlí Maďaři, v Čechách a na Moravě Němci atd. Konečně ani Rusko by nechtělo připustit existenci jiného slovanského státu. Austroslavismus, který Štúr mylně vykládá jen jako český vynález, je v zásadě pochybný, historickým smyslem Rakouska byla obrana proti Turkům, současným smyslem nebo přesněji řečeno cílem Rakouska je germanizace. První důvod je v době, kdy Turci jsou zatlačeni daleko na balkánský poloostrov, zbytečný, druhý důvod je pro Slovany samozřejmě a přirozeně nesmyslný.

Pokud jde o třetí způsob řešení slovanské otázky, je třeba brát v úvahu, že Rusko bylo vlastně jediným politicky svobodným státem. A nejen to, Štúr byl přímo fascinován rozlohou Ruska, neustálým zvětšováním jeho území. Tomu se Štúr obdivoval už dávno před tím, už počátkem čtyřicátých let v obsáhlé politické studii *Určení Ruska v ohledu na Asii*, kterou otiskoval v Čechách ve *Vlastimilu* /1841/ a na Slovensku v *Tatrance* /1842/. Je ovšem pravda, že toto nebyl pro Štúra jediný argument. Štúr nadarmo nebyl žákem /míněno ovšem v širokém smyslu slova/ Kollárovým, i když Kollárovu ideu slovanské jednoty si poněkud modifikoval. A. Pražák před léty upozornil na to, že ideálně ve smyslu obdivu k Rusku zapůsobil u Štúra i Hegel. Vedle toho tu byly i prozaické, ale praktické návštěvy ruských slavistů, například I. I. Srezněvského.

Zdá se však, že toto vše by bylo málo k zásadní proměně, jíž je u Štúra spis *Slawenthum und die Welt der Zukunft*, který je, ať chceme nebo ne, projevem filozofického i politického konzervativismu. Ačkoliv můžeme najít určité styčné body mezi tímto posledním Štúrovým dílem a jeho názory, vyslovovanými před revolučním rokem 1848, přesto zůstává skutečností, že zmíněný spis je bohužel něčím jiným, novým ve Štúrově díle. Ve starší historiografii se dost často objevovaly úvahy o Štúrově konzervativismu, datujícím se už od jeho návratu z Halle a byly pro to shledávány různé doklady.⁸ Přesto je ale třeba dát za pravdu Samuelu Š. Osuskému, který v knize *Štúrova filozofie* /1926/ se touto otázkou zabýval. Vlídne posouzení vídeňského kongresu a Svaté aliance v knížce *Das XIX. Jahrhundert...* je něco jiného než vlídne posouzení carského absolutismu v poslední Štúrově práci. V prvním případě šlo zcela

nepochybně o taktiku, avšak v druhém o taktiku zcela určitě nešlo, tak jako nešlo o taktiku protirakouských nebo málorakouských, Havlíčkovi blízkých vystoupeních na pražském Slovanském sjezdu.

Je ovšem pravda, že obhájce práv slovanských sedláků na bratislavském sněmu 1847 nemohl jen tak beze všeho přejít otázku nevolnictví. Snažil se ji však obejít poukazem na to, že Rusko se už připravuje, ovšemže šhōra, na jeho zrušení, iluze, která se vzhledem k smrti četníka Evropy, cara Mikuláše I. 2. března 1855 mohla zdát málem reálnou. Avšak jinak natolik idealizuje ruskou skutečnost, že vydavatel ruského překladu V. I. Lamanskij považuje za nutné se ke Štúrovým závěrům kriticky vyslovit poukazem na to, jak mnoho špatného a málo dobrého přijalo Rusko od Evropy a jak některé negativní stránky života, existující na západě, které Štúr oprávněně kritizuje, jsou ve větší nebo menší míře vlastní i Rusku.

Pokusili jsme se Štúrov postoj při psaní knihy *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* vysvětlit a také maličko omluvit. Konečně, po boji každý pěšák může být vojevůdcem a také by se nemělo zapomínat na Francisciho charakteristiku už nejednou citovanou: "Štúr bol abstraktný idealista, sangvinistický optimista, ale i pesimistický melancholik..." Prostě, Štúr byl živý člověk, ne nehybný, kamenný symbol, jehož nic nebolí a netrápí. Potíží je jen jedna, že krize Štúrových společenských názorů přišla na samém konci jeho života, že ve svém díle už nic nestačil prověřit, změnit nebo prohloubit a opravit. To je skutečně velmi smutný konec. Avšak současně zas nelze připustit myšlenku, že lidský život má cíl v nejzazším bodu časové posloupnosti, což by vlastně znamenalo, že cílem lid-

ského života je konec, to je tedy smrt. Proto také vrcholem Štúrova života a díla není jeho pozdní kniha *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*.

Poznámky

1. Š t ú r Ľ.: *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*. Slovanstvo a svět budoucnosti. Na základě německého rukopisu vydal v původním znění, s kritickými poznámkami a úvodem dr. Josef Jirásek, Bratislava 1931.
2. J i r á s e k J.: *Rusko a my*, Praha 1929, str.206.
3. J i r á s e k J. in Ľ.Štúr, *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft...*, Bratislava 1931, str.4.
4. Viz překlad recenze N.V.Koroblova: *České vydání spisu Ľ.Š., Slovanstvo a svet budúcnosti, Slovenské pohľady* 1934, str.400n.
5. Na dodatečnou úpravu data 1855 upozornil S.Wollman, *Slavia* 1966, str.212.
6. W o l l m a n F.: *Slavismy a antislavismy za jara národů*, Praha 1968, str.391.
7. M a t u l a V.: *Ľ.Štúr a M.F.Rajevskij*, Slovenská literatúra 1966, str.368n.
8. H o d ž a M.: *Česko-slovenský rozkol*, Martin 1920, str.383n.
9. Š t ú r Ľ.: *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft...*, Bratislava 1931, str.28 i jinde.